

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Ezgi ASLAN

<https://orcid.org/0000-0002-0638-280X>

Öğr. Gör. Dr.

ezgicorga@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi

<https://ror.org/05nz37n09>

Rektörlük / Türkçe Öğretimi

Uygulama ve Araştırma Merkezi

Deyimlerde Anlam Kayması:

“içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” Örneği

Semantic Shift on Idioms: The Cases of “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak”

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 20.05.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 10.11.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 23.11.2025

Atıf | Citation

Aslan, E. (2025). Deyimlerde anlam kayması: “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” Örneği. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1971-1996. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702845>

Aslan, E. (2025). Semantic shift on idioms: The Cases of “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak”. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1971-1996. <https://doi.org/10.34083/akaded.1702845>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Bu çalışma için etik kurul izni Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 04.12.2024 tarihli ve 820554 numaralı karar ile alınmıştır.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Ezgi ASLAN | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Bu çalışma, deyimlerin tanımlanması ve sınıflandırılması konusundaki mevcut yaklaşımları inceleyerek, deyimlerde anlam değişimlerinin nasıl gerçekleştiğini araştırmaktadır. “İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi yağ bağlamak” deyimleri özelinde yapılan çözümlemeler, deyimlerin biçim ve anlam bakımından sabit yapılar olmadığına, toplumsal ve kültürel etmenlerin etkisiyle zaman içinde değişime uğrayabileceğine işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında, öncelikle deyimlerin tanımlanması sorunu ele alınmış, alanyazındaki farklı deyim sınıflandırmaları değerlendirilmiştir. Deyimlerin anlam değişimleri, yazılı derlem verileri ve anket çalışmaları aracılığıyla incelenmiştir. Derlem analizleri, özellikle “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminin zaman içinde olumlu bir anlam kazandığını, “içi yağ bağlamak” deyiminin ise bazı bağlamlarda olumsuz anlam taşıyacak şekilde dönüşüme uğradığını göstermiştir. Anket çalışmaları, farklı yaş gruplarının ve eğitim düzeylerinin deyim algısını anlamaya yönelik yürütülmüş ve istatistiksel yöntemlerle çözümlenmiştir. Bulgular, genç kuşakların “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyimini daha çok olumlu anlamda kullandığını gösterirken ileri yaş gruplarının deyim söz-lüklerdeki geleneksel anlamına daha sadık kaldığını göstermektedir. Benzer şekilde “içi yağ bağlamak” deyimini söz-lüklerde genellikle olumlu anlam taşımasına rağmen, katılımcılar arasında bu deyim olumsuz çağrışımlarla da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, deyimlerin yalnızca anlam içeriğinde değil, anlam ezgisi bakımından da tersyüz olabildiğini göstermektedir: söz-lüklerde olumsuz anlam ezgisine sahip olan “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” katılımcılar arasında çoğunlukla olumlu algılanmış, söz-lüklerde olumlu olan “içi yağ bağlamak” ise katılımcıların önemli bir bölümünce olumsuz anlam ezgisiyle değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, deyimlerin sadece dil bağlamında değil kültürel, sosyoekonomik ve bilimsel gelişmelerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik ve tıbbi gelişmeler, yağ düğüm sözcüğünün metaforik değerini değiştirmiş ve eskiden olumlu çağrışımlar taşıyan bazı deyimlerin zamanla olumsuz bir çerçeveye kaymasına neden olmuştur. Çalışmanın bulguları, deyim söz-lüklerinin güncellenmesi gerekliliğini vurgulamakta ve deyimlerin öğretimi, çevirisi ile doğal dil işleme (NLP) uygulamalarına yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yeni Türk Dili, deyimler, deyim sınıflandırmaları, derlem çözümlemesi, anlam kayması, anlam ezgisi.

Abstract

This study examines existing approaches to the definition and classification of idioms, investigating how meaning shifts occur within idioms over time. The analysis of the idioms “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” and “içi (yüreği) yağ bağlamak” demonstrates that idioms are not structurally or semantically fixed expressions but can change over time due to social and cultural influences.

The study first addresses the problem of defining idioms and evaluates various classifications found in the literature. Changes in idiomatic meanings were analyzed using written corpus data and survey studies. Corpus analyses indicate that the idiom “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” has gained a more positive meaning over time, whereas “içi (yüreği) yağ bağlamak” has, in some contexts, acquired a negative connotation. Surveys were conducted to examine how different age groups and education levels perceive these idioms, and the results were analyzed using statistical

methods. Findings suggest that younger generations tend to use “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” in a more positive sense, whereas older generations adhere to its traditional dictionary definition. Similarly, despite its predominantly positive dictionary definition, “içi (yüreği) yağ bağlamak” was found to have negative connotations among certain speakers.

This study reveals that idioms are influenced not only by linguistic factors but also by cultural, socioeconomic, and scientific developments. Economic and medical advancements have altered the metaphorical value of the word “yağ” (“fat”), causing idioms that were once associated with positive meanings to shift towards negative interpretations. The findings highlight the need to update idiom dictionaries and contribute to the teaching, translation and natural language processing (NLP) applications of idioms.

Keywords: Modern Turkish languages, idioms, idiom classifications, corpus analysis, semantic shift.

Giriş

1.1 Deyimlerin Tanımlanması Sorunu

Deyimler alanyazında farklı açılardan tanımlanmıştır. Çoğu tanımda ortak nokta, deyimlerin genel anlamının sözcüklerin tek tek anlamlarından doğrudan çıkarılamaması ve bütüncül bir anlama sahip olmasıdır (Başkan, 1969; Palmer, 1976, s. 41; Philip, 2009, s. 270). Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar deyimlerin kalıplaşma ve durağanlık boyutunu öne çıkarmıştır (Subaşı, 1988, s. 11; Fleischer, 1982). Vardar (2002, s. 71) deyimlerdeki mecazî kullanıma dikkat çekerken, Karaağaç (2009) ve Sinan (2009) deyimlerin dilin etkili ve sanatlı kullanımındaki rolünü vurgulamışlardır. Dolayısıyla deyim tanımları arasında ortak yönler bulunsa da, alanyazında farklı önceliklere ve ölçütlere göre çeşitlenen yaklaşımlar bulunmaktadır.

Leah’e göre deyimler, metaforlar, atasözleri, benzetmeler ve kalıp sözler; mecazi ya da başka bir deyişle gerçek olmayan dile ait olduğundan, bu mecazi dil biçimlerini birbirinden ayırt etmek zor görünebilir. Bununla birlikte Leah, bir deymi diğer mecazi ifadelerden kolay bir şekilde ayırt etmenin bazı yollarını öne sürer (2014, s. 1). Çok sözcüklü ifadeler olarak tanımlanabilecek bütün bu öbekler; *deyimsellik spektrumu* (spectrum of idiomacity) adı verilen, şeffaftan opaklığa doğru bir süreklilikte sınıflandırılır. Leah, deyimleri diğer çok sözcüklü ifadelerden şu şekilde ayırır (2014, s. 5):

Şeffaf Deyimler (Transparent idioms)

Bu deyimlerin anlamı, sözcüklerin gerçek anlamına oldukça yakındır bu nedenle şeffaf deyimlerin anlaşılması ve çevrilmesi genellikle zor değildir. Bu deyimlerin anlamları, bileşenlerinin anlamlarından kolayca çıkarılabilir; her bir bileşen doğrudan bir anlama sahip olsa da birleşimleri mecazi bir anlam kazanır. Bu kategoriye genellikle *kalıp ifadeler* (phraseological combinations) dahil edilir. Türkçedeki “Afiyet olsun.”, “Geçmiş olsun.”, “Mekânı cennet olsun.” bu kategoriye örnek verilebilir.

Yarı Şeffaf Deyimler (Semi-transparent idioms)

Deyimler, genellikle yaygın kullanımla bilinmeyen mecazi bir anlam taşır yani parçalarının anlamı, tüm anlamı kavramada küçük bir rol oynar. Türkçedeki “buz kesmek”, “al kanlara boyanmak” bu kategoride yer alabilir.

Yarı Opak Deyimler (Semi-opaque idioms)

Bu tür; mecazi anlamı, deymi oluşturan sözcüklerin anlamına bağlı olmayan deyimleri ifade eder. Opak deyimlerden farklı olarak ifade iki kısma ayrılır; bir kısmı gerçek anlam taşırken diğer kısmı mecazi bir anlama sahiptir. “Nuh deyip peygamber dememek (bir düşüncede direnmek)”, “sağlam pabuç olmamak (güvenilir olmamak)” bu kategoride yer alabilir.

Opak deyimler (Opaque idioms)

Deyim türlerinin en zoru olarak kabul edilir çünkü deyim anlamı, onu oluşturan parçaların gerçek anlamlarının toplamına hiç benzemez. Deyimi oluşturan unsurlar kültürel kodlar taşıdığından deyim gerçek anlamını bileşenlerinin anlamından çıkarmak imkânsızdır. Bu kültüre özgü unsurlar, deyimlerin anlaşılabilirliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir: “yağ çekmek (gereksiz biçimde övmek, dalkavukluk etmek)”, “imamın abdest suyu gibi olmak (soğuk veya sıcak olması gerekirken ılık olan içecekler için kullanılan söz)” deyimleri opak deyimlere örnek olarak verilebilir.

Leah (2014)’in bu tanımlaması ilk bakışta makul ve anlaşılır görünse de bu sınıflandırma, kişiden kişiye çok farklı biçimlerde yorumlanabilir. Kişinin eğitim durumu, yaşadığı bölge, cinsiyeti vb. özellikleri deyimleri algılamasında farklılıklar yaratabilir.

Deyimler; alanyazında pek çok araştırmacı tarafından, deyim tanımında da işaret edildiği gibi, bütün olarak incelenir. Čermák’a göre deyimler, anlam olarak *bütüncül* (gestalt) yapıya sahip bir fenomen olarak görülmelidir; deyimlerin bu özelliği genel kabul görmekle birlikte nesnel ve tam bir anlam çözümlemesi olasılığını da tanım gereği ortadan kaldırır. Dolayısıyla terminolojik anlamda *şeffaf* gibi ilgili etiketleri kullanmak anlamsız görünmektedir. Čermák, deyimleri nesnel ve tam bir şekilde ayırt etmeyi sağlayacak bir ölçüt geliştirmenin mümkün olmadığını belirtse de bir deyim bileşenlerinin anlamı ile bütün deyim arasındaki anlam bağlantısını da inkâr etmez. Bununla birlikte deyimleri çözümleyerek sınıflandırmanın bir motivasyon olarak görülmesi yaklaşımını da reddeder (2001, s. 11). Deyim niteliği taşıyan ve taşımayan yapıların belirlenmesi konusunda net bir ölçüt sağlanamasa da deyim sınırının tespitinde, bir başka deyişle, deyim olan yapıların belirlenmesinde kalıplaşma ya da durağanlık kavramları üzerinde durulmaktadır. Bu kavramlar, deymi oluşturan öğelerin değişiklikleri tarafından belirlenmemiş bir çevreye sahip olması biçiminde düşünülmektedir (Fleischer, 1982, s. 12; Subaşı, 1988, s. 5).

1.2. Deyimlerin Anlamı Donmuş Mudur?

Čermák’a göre deyim biçimi daha doğrusu biçimsel yönleri söz konusu olduğunda bu biçimsel yönlerden en az beşi; *deyim tanınlanması* (identification), *sabitliği* (stability/fixedness), *değişkenliği* (variability), *çok sözcüklü karakteri* (multi-word character) ve *türetmeleri* (derivations) de dahil olmak üzere gündeme getirilmelidir (2001, s. 6). Bu biçimsel yönlerden deyimlerin *sabitliği* (stability/fixedness), pek çok kaynaktan

deyimi deyim yapan en temel özellikler arasında gösterilmektedir (Swinney ve Cutler 1979, s. 531, Subaşı, 1988; Čermák, 2001, s. 6). Philip (2009)’e göre deyimler, katı bir biçimde olmasa bile çok sözcüklü bir öbek olarak öğrenilen *sabit biçime* (canonical form) sahiptirler. Bu biçim, dil kullanımının normal seyrinde işlenmeye tabidir ve bu nedenle deyimler, sözcüksel ve dilbilgisel değişikliklerle kesilmiş ve genişletilmiş biçimlerde ve yalnızca orijinaline atıfta bulunan ifadelerde ortaya çıkabilir. Bu tür işlemleri yöneten kurallar henüz belirlenmemiştir ancak ağırlıklı olarak kavramsal ve anlamsal nitelikte olduğuna inanılmaktadır.

Philip (2009)’in sözünü ettiği *sabit yapı* daha önceki çalışmalarda da belirtilmiştir. Deyimlerin sabitliği dışında onların *orthogonal* (problemin ayrı ayrı ele alınabilecek yönlerine ait) özelliklerine de odaklanılır. Deyimlerin belirgin bazı özelliklerinin olduğu ancak çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu sıklıkla vurgulanır. Bu boyutlar *anlam*, *sözdizim*, *şiiir*, *söylem* ve *retorik* boyutlardır. Bir deyim sabit olduğu öne sürüldüğünde deyim hangi boyutta sabit olarak düşünüldüğü de vurgulanmalıdır. Deyimlerin bu farklı boyutlara göre değerlendirilmesini savunan Nunberg ve ark.; birbirinden bağımsız olarak, birkaç yönden benzerlik gösterdiğini ve bu özelliklerin bir deyimde bulunma olasılığı arttıkça deyimselliklerinin de arttığını iddia eder (1994, s. 492-493):

Uzlaşım-sallık (Conventionality): Deyimlerin anlamları veya kullanımları, birbirlerinden izole bir şekilde görüldüklerinde bileşenlerinin kullanımını belirleyen bağımsız uzlaşımın bilgisine dayanarak tahmin edilemez veya en azından tamamen tahmin edilemez. Uzlaşım-sallık; bir dilsel düzenlilik, bir kullanım durumu ve genel bir tekdüzelik tercihi nedeniyle o durumda o düzenliliğe uymayı örtük olarak kabul etmiş bir nüfus arasındaki ilişkidir.

Esnek olmama (Inflexibility): Deyimler, genellikle özgürce oluşturulmuş ifadelerin tersine yalnızca sınırlı sayıda sözdizim çerçevesinde veya yapıda görülür.

Betimleme (Figuration): Deyimler genellikle *metaforlar* (metaphors), *ad aktarmaları* (metonymy), *abartmalar* (hyperbole) gibi bazı söz sanatları içerirler. Her ne kadar konuşmacılar her zaman söz konusu söz sanatının kesin nedenini anlayamasa da genellikle en azından deyim *gerçek bir anlam* atayabilme ölçüsünde bir tür söz sanatının söz konusu olduğunu temelde algırlar.

Atasözü nitelikli olma (Proverbiality)¹: Deyimler tipik olarak belirli bir sosyal ilgi alanındaki tekrarlayan durumları (huzursuzlanmak, samimi bir şekilde konuşmak, bir sırrı ifşa etmek gibi) açıklamak için kullanılır ve bu durumlar; somut, ev ortamına ait nesneler veya ilişkileri içeren bir senaryo ile olan benzerliği veya ilişkisi yoluyla anlatılır.

Teklifsizlik (Informality): Deyimler nispeten daha samimi veya konuşma diline ait bir tarzla ilişkilendirilir ve halk dilinde ya da sözlü kültürde yaygın olarak bulunur.

¹ Burada *atasözü nitelikli olma* (proverbiality) ile atasözü olarak adlandırılan diğer çok sözcüklü ifadeye gönderim yapmak amaçlanmamış; daha çok deyimlerin toplumsal ve tarihsel özelliği vurgulanmıştır.

Duygu (Affect)²: Deyimler genellikle ifade ettikleri şeylere karşı belirli bir değerlendirme veya duygu yönelimi ima etmek için kullanılır. Bir dil genellikle tarafsız olarak değerlendirilen durumları tanımlamak için deyimleri kullanmaz -bilet almak, kitap okumak gibi- yine de böyle etkinliklerin deyim anlatımına değer sosyal anlam yüklü olduğu bir topluluğun var olabileceği de düşünülebilir.

Alanyazındaki tanımlamalar; deyimlerin ne olduğunu belirleyen standart kategorik varsayımların, deyimlerin davranışlarını açıklama açısından kısıtlayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Deyimleri tanımlamak ve sınıflandırmak için hem anlam özelliklerine hem de deyimlerle ilgili metaforik süreçlere ve bağlamda sundukları söylem işlevlerine başvurmak gerekmektedir. Bu noktada, Leah (2014)'in şeffaftan opaklığa uzanan deyimsellik sınıflandırması, Čermák (2001)'in deyimleri bütüncül bir fenomen olarak ele alma ve sabitlik ilkesini tartışmaya açan yaklaşımı ile Philip'in *sabit biçim* (canonical form) vurgusu; Nunberg ve ark. (1994)'un deyimün uzlaşsallık, esneklik, metaforik özellik, atasözü niteliği, teklifsizlik ve duygu boyutlarını öne çıkaran çok yönlü modeli bir arada değerlendirildiğinde deyim kavramının tek boyutlu bir açıklamasının mümkün olmadığı görülmektedir. Kültürel kodlar, dilsel süreçler ve söylem işlevlerinin kesişiminde konumlandırılan deyimler; yalnızca anlam ve biçim açısından değil kullanıcıların eğitim düzeyi, yaş, bölge gibi değişkenlerine göre de farklılık gösterebilir.

2. Çalışmanın Amacı

Deyimlerin biçimine odaklanan önceki çalışmalar, deyimleri *ölü* (dead)³ kabul etmiştir (Fraser, 1970; Swinney ve Cutler, 1979) yani kökenleri izlenemez veya tespit edilemez, anlamları ise keyfidir. Biçim ve anlam arasındaki bağlantı kabul edilmediğinden deyimleri öğrenmek, onları birer bütün olarak ezberlemekle eşdeğer görülmüştür. Bu görüşe bağlı olan şey, donmuşluk yönüdür yani deyimler biçim olarak oldukça sabittir ve bu şekilde çözümlenmelidir. Çok sayıda çalışmanın gösterdiği gibi (ör. Fernando 1996; Moon, 1998) deyimler biçim olarak değişebilmektedir ve bazıları diğerlerine kıyasla daha fazla varyasyonu tolere ederken tamamen sabit deyimlerin sayısı oldukça sınırlıdır (Mäntylä, 2004, s. 27).

Bu çalışmada alanyazındaki deyim tanımlamaları ve sınıflandırmalarından hareketle “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve yakın bağlam özelliklerine sahip “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimleri incelenmiştir. Çalışmada bu iki deyimün seçilmesinin nedeni, tanımlanması ve sınıflandırılması bakımından deyimlere ait prototip özellikleri barındırmasının yanı sıra derlemelerden ve sözlü dilden takip edilebilecek yakın zamanlı anlam dönüşümlerine, biçim sınırlılıklarına sahip olması ve kültürel kod değişikliklerini içermesidir.

Çalışmada deyimlerin hem anlam hem de biçim yönü bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilerek farklı kuramsal çerçevelerin sağladığı imkân ve sınırlılıklar ortaya konacaktır. Özellikle *deyimsellik spektrumu* ile *sabit biçim* kavramları arasındaki etkileşim ve bunların Türkçe deyim örnekleri üzerinde nasıl somutlaştığı, bu araştırmanın odağını

² Buradaki bakış açısına *anlam ezgisi* (semantic prosody) de eklenebilir.

³ Alanyazında *ölü* (dead) ya da *donmuş* (frozen) terimleri kullanılmaktadır.

oluşturmaktadır. Böylece, bir yandan deyimlerin kültürel kodlar ve söylem işlevleri çerçevesinde nasıl biçimlendiği anlaşılmaya çalışılırken öte yandan kullanıcı profili (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, bölgesel farklılıklar vb.) gibi değişkenlerin deyimleri algılamadaki rolü de göz önünde bulundurulacaktır. Elde edilecek bulguların, Türkçe deyim çalışmalarına kuramsal ve uygulamalı açıdan katkı sunması ve deyimleri öğretim, çeviri ve sözlük hazırlama gibi alanlarda daha verimli kullanabilmek için geliştirilecek stratejilere dayanak oluşturması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın yukarıda vurgulanan amaçlarından hareketle bu çalışmada üç araştırma sorusunun yanıtını bulmak amaçlanmıştır. Bunlar;

1. Deyimler, deyimi oluşturan sözcüklerin anlamlarının toplamı mıdır?
2. Deyimler biçim olarak olduğu gibi anlam olarak da sabit midir ya da bir sabitlik derecesinden söz edilebilir mi?
3. Deyimler bağlamdaki anlamdan etkilendiği gibi daha geniş kapsamlı bir kültürel bağlamdan da etkilenir mi?

3.Çalışmanın Yöntemi

“içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminin, Türk Dil Kurumu çevrim içi Güncel Türkçe Sözlük’teki ilk tanımı *telaş veya kaygı ile üzülme* şeklindedir; ikinci sırada ise *nispet vererek sevinmek* şeklinde tanımlamıştır. İkinci sırada verilen *nispet vererek sevinmek* tanımı; TDK Sözlük’ün 1992, 1998, 2004 ve 2005 baskılarında yer almamakla birlikte çevrim içi sözlüğe 2018’den sonra alındığı tahmin edilmektedir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise (*korktuğu bir şey olacak diye*) *endişe içinde olmak, çok üzülme, içi ezilmek, yüreğinin yağı erimek* tanımı verilmiş, TDK Sözlük’teki ikinci anlamı ise verilmemiştir. “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyiminde ise genel olarak tüm sözlüklerde bir uzlaş görülmektedir. Bu deyim tanımı *istenilen bir şeyin olmasından ferahlık duymak* biçimindedir. Her iki deyim için verilen anlamlar Tablo 1’de gösterilmiştir:

DEYİMLER/TANIMLAR	İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek	İçi (yüreği) yağ bağlamak
	<i>Telaş veya kaygı ile üzülme</i>	
Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük ve Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (t.y)	<i>Nispet vererek sevinmek</i> (1992, 1998, 2004 ve 2005 baskılarında bu anlamı yer almamaktadır. Bu anlamın 2018’den sonra eklendiği düşünülmektedir.)	<i>İstenilen bir şeyin olmasından ferahlık duymak</i>
Kubbealtı Lugatı (t.y.)	<i>(Korktuğu bir şey olacak diye) endişe içinde olmak, çok üzülme, içi ezilmek, yüreğinin yağı erimek</i>	<i>Mec. bir şeyden çok memnun olmak, sevinmek, yüreği yağ bağlamak [Eskimiştir.]</i>
Ahmet Ceylan En Çok Kullanılan Deyimler Sözlüğü	<i>Çok üzülme veya çok telaşlanmak</i>	<i>“içi yağ bağlamak”, çok sevinmek; “Yüreği yağ bağlamak” Düşündüğü şeylerin</i>

		<i>gerçekleşmesinden dolayı çok sevinmek</i>
Ali Püsküllüoğlu Türkçe Deyimler Sözlüğü	<i>Korkulacak bir durum doğacak diye çok kaygı çekmek çok üzölmek</i>	<i>İsteddiği gibi bir durum doğmasından büyük bir mutluluk duyumsamak</i>
M. Ertuğrul Saraçbaşı Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü	<i>Korkulacak, kötü bir sonuç ortaya çıkacak diye çok üzölmek ya da kaygılanmak</i>	<i>İstenilen bir şeyin olmasından memnunluk, ferahlık duymak</i>
Hatice Şahin Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler	<i>Korkulacak bir durum meydana gelecek diye kaygı çekmek</i>	<i>Tanım yer almamaktadır.</i>
Ömer Asım Aksoy Türkçede Deyimler Sözlüğü	<i>Korkulacak bir durum meydana gelecek diye kaygı çekmek</i>	<i>İsteddiği gibi bir durum meydana gelmesinden büyük kıvanç duymak</i>

Tablo 1. “içinin (yüreğinin) yağı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimlerinin sözlüklerdeki tanımları

Her iki deyimle ilgili sözlüklerde verilen tanımlar incelendiğinde “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminin Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te verilen ikinci anlamıyla birinci anlamının anlam olarak tersyüz olduğu ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyiminin anlamını üstlendiği görölmektedir. Bu durum, anlam ezgisi bakımından incelendiğinde ise “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminde ilk anlamda olumsuz bir anlam ezgisi mevcutken ikinci anlamında olumlu bir anlam ezgisi ortaya çıkmıştır.⁴ “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyiminde ise sözlüklerde herhangi bir anlam dönüşümü tespit edilmemekle birlikte sözlü dilde herhangi bir dönüşümün olup olmadığı kesin değildir. Çalışmada incelenecek olan bu iki deyimın anlam dönüşümünün güncel olduğu ve bu dönüşümün sözlü dilde ana dili konuşucuları arasında devam ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimleri, TS Timeline Corpus’ta ve Google Kitaplar’da taranmış ve bulunan sonuçlarda ilgili deyimlerin anlam değişimleri ve değişimlerin zaman aralıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma verileri, öncelikle nitel

⁴ *Anlam ezgisi* (semantik prozodi), bir sözcüğün eşdizimli olduğu diğer sözcüklerle birlikte kazandığı daha çok olumsuz, kimi durumlarda olumlu anlam özelliğidir. Anlam ezgisi kullanıma bağlı olarak ortaya çıktığı için sözcüğün anlambirimciklerinde gerçekleşen bir işlem değildir. Bu yönüyle art zamanlı olarak gerçekleşen olumlu ya da olumsuz anlam geçiş örneklerinde ayrılmaktadır (Çalışkan, 2014, s. 157). Bu çalışmada kavram için *anlam ezgisi* terimi tercih edilmiştir. *Anlam ezgisinin* temelinde, sözcüklerin belirli bağlamlarda rastlantısal olarak yer almadığı görüşü bulunmaktadır. Buna göre, düğüm sözcüklerin bağlamlar içinde olumlu ya da olumsuz değer ve duygu çağrışımına sahip sözcük ve öbeklerle birlikte kullanılması, onlara değerlendirici ve tutumsal anlam yükler, bu da sözcüklerin *anlam ezgisi* özelliğini oluşturur. Bu nedenle, sözcüklerin olumluluk ya da olumsuzlukları *anlam ezgisi* incelemelerinin kilit noktasını oluşturmaktadır. *Anlam ezgisi* incelemelerine konu olan olumluluk ve olumsuzluk dil bilgisel değildir. Bu doğrultuda, düğüm sözcüğü etkilediği belirlenen olumlu ve olumsuz anlam özelliğine sahip sözcükler, sözlüksel ve sezgisel yöntemlerle bağlam özelliklerine dikkat edilerek değerlendirilmiştir (Sert, 2018, s. 107-108).

araştırma yöntemlerinden *derlem incelemesi* yoluyla toplanmıştır. Derlem incelemesi, dilbilim çalışmalarının bir parçası olarak metinlerin veya konuşmaların derlenip incelenmesini içeren bir yöntemdir. Bu inceleme; dilin yapı, anlam ve işlev özelliklerini anlamak, dildeki desenleri belirlemek ve dilin kullanımını çözümlemek amacıyla gerçekleştirilir.⁵ Araştırma kapsamında kullanılan veri tabanlarından biri olan Google Kitaplar (Google Books); farklı dönemlerden, dillerden ve türlerden milyonlarca kitabı dijitalleştiren bir platformdur. Bu platform; geniş kapsamı ve çeşitliliğiyle dilbilim çözümlemeleri, tarih incelemeleri ve kültürel çalışmalar için kapsamlı bir veri kaynağı sağlamaktadır. Geniş zaman aralığını ve çeşitli dilleri kapsayan kitap arşivi, dilin tarihsel dönüşümünü ve kültürel bağlamını incelemek için değerli bir olanak sunar. Özellikle dilbilimciler ve araştırmacılar, platformun sunduğu verilerle söz dağarcığındaki değişimleri, dil bilgisi yapılarını ve dilsel eğilimleri çözümleyebilir. Google Ngram Viewer gibi araçlar, belirli sözcük ve ifadelerin kullanım sıklığını izlemeye olanak tanır; bu da tarih boyunca deyimlerin, atasözlerinin ve sabit ifadelerin kullanımındaki değişiklikleri tespit etmek için güvenilir bir veri kaynağıdır. Dolayısıyla çalışma kapsamında veri elde etmek amacıyla kullanılan platformlardan biri olmuştur. Çalışma kapsamında başvuru alan bir diğer veri kaynağı olan TS Timeline Corpus (Sezer, 2013, 2016, 2017) ise 700 milyon sözcükten oluşan ve çalışma kapsamında konuşma diline nispeten daha yakın olan haber ve köşe yazılarıyla oluşturulmuştur. Derlem, 1998-2016 yıllarını kapsayacak şekilde toplam 19 yıllık bir dönemden veri içermektedir. Bu veri, ulusal yayın yapan çeşitli gazetelerin internet portallarından gelen 2 milyon 229 bin 716 haber ve köşe yazısıyla oluşturulmuştur. Google Kitaplar, geniş zaman aralıklı veri sunması, TS Timeline Corpus ise yakın tarihle ilgili tanıklara yer vermesi bakımından tercih nedeni olmuştur.

Her iki derlemde de deyimler olası biçim değışkeleriyle⁶ taranmıştır. Deyimler sözlü dile ait olduğundan ve yazılı metinlerde bu deyimlerin kullanımının az olması çalışmada sınırlılık olarak görüldüğünden, yazılı metinlerde tespit edilen anlamlardan hareketle araştırmada ikinci bir veri toplama yöntemi olarak anket⁷ kullanılmıştır. Ankette öncelikle kişilerin ana dili, yaş aralığı ve eğitim durumu bilgileri istenmiştir. Anket, ana dili Türkçe olanlara uygulanmıştır. Bunun yanı sıra anket verilerinin farklı yaş gruplarından ve eğitim düzeylerinden kişilere uygulanması çeşitlilik sağlayacağından özellikle tercih edilmiştir. Bu çeşitlilik, farklı gruplar arasındaki deyim algısı konusunda karşılaştırmalar yapılması yönünden önemlidir.

Anket iki bölümden oluşmaktadır: birinci bölümde ankete katılanların “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimleriyle ilgili farkındalık düzeyleri ölçülmüş ve hangi anlamlarını bildikleri tespit edilmiş, ikinci bölümde ise anlam dönüşümünün kaynağının *yağ* düğüm sözcüğü olup olmadığını tespit etmek amacıyla

⁵ Ayrıntılı bilgi için <http://www.dilbilimdernegi.org/derlem-dilbilim/> (Erişim tarihi: 03.01.2025)

⁶ Araştırmaya konu olan deyimler derlemlerde; olası iyelikli biçimleri (içimin, içinin, içimizin vb.), “içinin” ve “yüreğinin” değışkeleri, farklı zaman çekimleri (geçmiş, şimdiki vb.), düğüm sözcüğün tekil ve çoğul biçimleri (yağı, yağları) ile edilgen ve ettirgen biçimleriyle taranmıştır.

⁷ <https://forms.gle/C6T3N44DnzJKTfpz5> bağlantısından ankete ulaşılabilir. (Anket veri toplamaya kapalıdır.)

düğüm sözcüğü *yağ* olan 13 deyim in anket in uygul andığı kişiler tarafından anlam ezgisinin olumlu mu olumsuz mu oldu ğu ölçülmüştür. Elde edilen veriler den hareketle Nunberg ve ark. (1994)'nın bakış açısı temel alınarak bu deyimler *uzlaşım sallık* (conventionality), *esnek olmama* (inflexibility), *betimleme* (figuration), *atasözü nitelikli olma* (proverbiality), *teklifsizlik* (informality) ve *duygu* (affect) bağlamında incelenerek çalışmanın amacı bölümünde yer verilen araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Veri toplama aşamasında derlemlerden yeterli veri toplanması mümkün olamamıştır çünkü yukarıda da belirtildiği gibi deyimler nispeten daha samimi veya konuşma diline ait bir tarzla ilişkilendirilir ve halk dilinde ya da sözlü kültürde yaygın olarak bulunur. Bu özellik deyimlerin *teklifsizlik* (informality) özelliğinden kaynaklanmaktadır (Nunberg ve ark. 1994, s. 492-493). Dolayısıyla çalışmada ikinci bir veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir.

Yanı sıra Google Books veri kaynağının da bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Telif hakkı kısıtlamaları nedeniyle bazı kitaplara yalnızca kısmen veya üst veriler (metadata) düzeyinde erişilebilmektedir. Ayrıca, dijitalleştirme sürecinde kullanılan OCR (Optik Karakter Tanıma) teknolojisi, bazı metinlerde doğruluk sorunlarına yol açabilmektedir. Bu durum, verilere erişimi kısıtlı hâle getirirse de yine de üst verilerin zenginliği ve kamu malı olan kitaplara tam erişim, Google Kitaplar'ı tercih etme nedenlerinden biri olmuştur.

Son olarak metnin yazım yılı, yazarın yaşı ve eğitim durumu ile kitabın türü, deyim kullanımını etkilediğinden bu durum yazılı metinlerle çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmuştur.

5. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, anlam kaymasına uğramış Türkçe deyimlerdir. Deyimlerdeki anlam dönüşümlerini tespit etmek, onları sözlü dilde takip etmeyi gerektirdiğinden kolay değildir ancak çalışma kapsamında incelenen “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimlerindeki anlam dönüşümü yakın tarihli olduğundan dönüşümü derlemlerden ve sözlü dilden takip etmek mümkün olmuştur. İncelenen deyimler gibi başka deyimlerin tespiti de gelecek çalışmalarda mümkün olabilecektir.

6. Bulgular

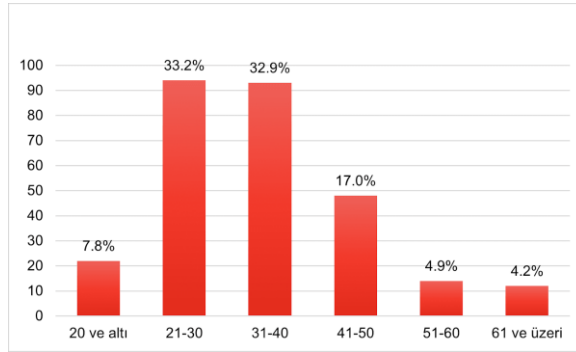
6.1. Veri Kaynaklarına İlişkin Genel Bulgular

Çalışmanın ilk aşamasında, çalışmaya konu olan deyimler TS Timeline Corpus ve Google Kitaplar'da taranarak deyimlerin yazılı metinlerdeki kullanımı ve bağlam anlamları tespit edilmiştir.

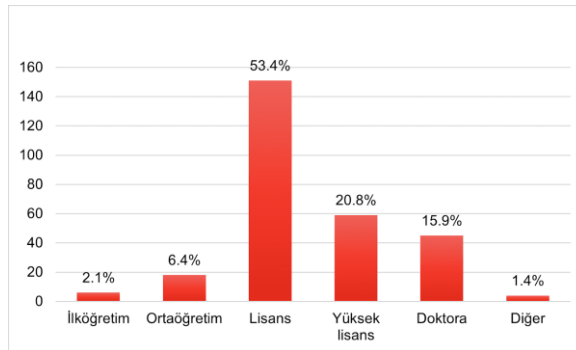
“İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek”, TS Timeline Corpus'ta 13 kez, Google Kitaplar'da ise 61 kez; “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimini ise TS Timeline Corpus'ta 3 kez, Google Kitaplar'da ise 18 kez geçmektedir.

“İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek”; Google Kitaplar’da 11 örnekte *korkmak*, 24 örnekte *üzülmek*, 8 örnekte *mutlu olmak*, 18 örnekte ise *nispet vererek sevinmek* anlamında tanıklanmıştır. TS Timeline Corpus’ta ise 7 örnekte *nispet vererek sevinmek*, 2 örnekte *üzülmek*, 3 örnekte *mutlu olmak* anlamında tanıklanmıştır. *korkmak* anlamındaki kullanımı ise tanıklanmamıştır.

Anlam tespitinde kullanılan derlemlerden yeterli tanık bulunamaması nedeniyle çalışmada veri toplamak için anket yöntemine başvurulmuştur. Ankete toplam 283 kişi katılmıştır. Erişim sağlayabilen her yaş aralığından kişiler ankete katılmıştır. Buna göre 21-30 yaş aralığı en büyük grubu oluşturmaktadır (%33,2). 31-40 yaş grubu ikinci sırada yer almaktadır (%32,9). 41-50 yaş aralığı %17,0, 51-60 yaş %4,9, 61 ve üzeri ise %4,2 oranında temsil edilmektedir. 20 yaş ve altı ise %7,8 oranında yer almaktadır. Katılımcı grubu büyük oranda lisans düzeyinde eğitim düzeyine sahiptir (%53,4). İkinci sırada yüksek lisans (20,8), üçüncü sırada doktora (%15,9) yer almaktadır. Ortaöğretim %6,4, ilköğretim %2,1 ve diğer seçeneğinde ise %1,4 yer almaktadır. Katılımcı grubu ağırlıklı olarak eğitim düzeyi yüksek ve genç yaş gruplarına mensup kişilerdir. Anketle ilgili demografik bilgiler Şekil 1 ve 2’de gösterilmiştir:

Şekil 1. Ankete katılanların yaş dağılımı

Şekil 2. Ankete katılanların eğitim durumu

6.2. Anketin Birinci Bölümü ile İlgili Bulgular

Anketin ilk iki sorusu “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” (S1) ve “içi (yüreği) yağ

bağlamak” (S2) deyimlerinin Google Kitaplar ve TS Timeline Corpus’tan tespit edilen anlamlarının anket katılımcıları tarafından yorumlanması hakkındadır. Her iki deyim için de seçeneklerde aynı bağlam özelliklerine sahip tümceler verilmiş, yalnızca deyimler değiştirilmiştir. Katılımcılara birden fazla yanıt verebilecekleri söylenmiştir (bk. Resim 1. ve Resim 2.):

İçinin (yüreğinin) yağı erimek deyimini size göre aşağıdaki tümcelerin hangisinde ya da hangilerinde anlamsal olarak doğru kullanılmıştır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- ☐ Onun sağlıklı olduğunu görünce içimin yağları eridi, mutlu oldum.
- ☐ Oğlum eve vaktinde gelmeyince içimin yağları eridi, çok korktum.
- ☐ Onun benden sonra mutsuz olduğunu görünce içimin yağları eridi. Oh olsun!
- ☐ Sokaklarda üşüyenleri, karnı aç gezenleri gördükçe içimin yağları eriyor, üzülüyorum.

Resim 1. “içinin (yüreğinin) yağı erimek” deyimini hakkındaki anket sorusu (S1)

İçi (yüreği) yağ bağlamak deyimini, size göre aşağıdaki tümcelerin hangisinde ya da hangilerinde anlamsal olarak doğru kullanılmıştır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- ☐ Onun sağlıklı olduğunu görünce içim yağ bağladı, mutlu oldum.
- ☐ Oğlum eve vaktinde gelmeyince içim yağ bağladı, çok korktum.
- ☐ Onun benden sonra mutsuz olduğunu görünce içim yağ bağladı. Oh olsun!
- ☐ Sokaklarda üşüyenleri, karnı aç gezenleri gördükçe içim yağ bağlıyor, üzülüyorum.

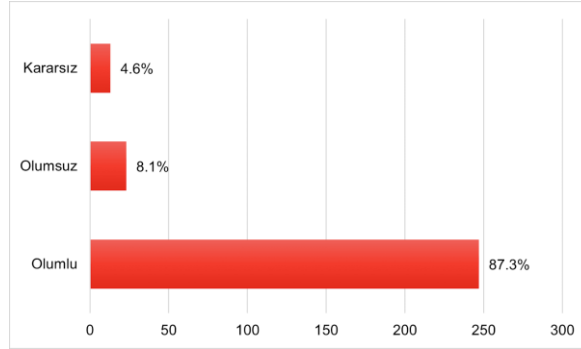
Resim 2. “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimini hakkındaki anket sorusu (S2)

Anket sorularına verilen yanıtlar, ilgili deyimlerin anlam ezgisi özelliklerine göre 1. ve 3. ya da her iki seçenek için *olumlu*, 2. ve 4. ya da her iki seçenek için *olumsuz*, olumlu ve olumsuzdan aynı anda yanıt verenler için *kararsız* olarak işaretlenmiştir.

6.2.1. “İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” Deyiminin Anlamlandırılması

“içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyimini ile ilgili katılımcıların %87,3’ü olumlu anlam ezgisine sahip seçeneği ya da seçenekleri işaretlemiştir (Şekil 3.). Özellikle %68,2’lik yüksek bir oranla *nispet vererek sevinmek* anlamındaki 3. seçenek tek başına işaretlenmiştir. 3. seçenekteki bu kullanım (bk. Resim 1.), Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’e yakın zamanda eklenen ancak diğer deyim sözlüklerinde yer almayan yeni anlamı ile de uyumludur (bk. Tablo 1.). Yine %8,8’lik katılımcı da deyim *mutlu olmak, sevinmek* anlamındaki kullanımını işaretlemiştir. Deyimin olumsuz anlamları olan *korkmak* ve *üzülmek* (2 ve 4. seçenek), katılımcıların yalnızca %8,1’lik bir bölümü tarafından işaretlenmiştir. Tablo 1’de yer alan deyimlerin sözlük tanımlarında genellikle *üzülmek, kaygılanmak, korkmak* gibi olumsuz anlamlar öne çıkarken katılımcı yanıtlarında bu olumsuz kullanımın oldukça seyrek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak “içinin (yüreğinin)

yağ(lar)ı erimek” deyimini, sözlüklerdeki tüm ilk tanımlarda olumsuz bir anlam ezgisine sahip olmasına rağmen katılımcılar tarafından bu deyimın daha çok olumlu bir anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 3. “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminin anlamlandırılması (S1)

Katılımcıların yaş dağılımına göre birinci soruya verdiği yanıtlar incelendiğinde (bk. Tablo 2) çözümleme sonuçları, yaş grupları ile S1 değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($\chi^2=49.078, df=10, p=.000$) ancak hücrelerin %55.6’sının beklenen değeri 5’in altında olduğu tespit edildiğinden Monte-Carlo simülasyonu ile doğrulama yapılmıştır ve sonuçların güvenilir olduğu görülmüştür ($p=.000, CI=[.000,.000]$). Özellikle genç yaş gruplarında olumlu yanıtların belirgin şekilde daha yüksek olduğu gözlemlenirken yaş ilerledikçe olumsuz ya da kararsız yanıt oranlarının arttığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 20 yaş ve altı grubunda olumlu yanıt oranı %95’in üzerindeyken 61 yaş ve üzeri grupta olumlu yanıt oranı ciddi şekilde düşmekte ve olumsuz yanıt oranı artmaktadır. Ki-kare testinin yanı sıra Likelihood Ratio ($\chi^2=31.222, df=10, p=.001$) ve Fisher’ın Kesin Testi ($p=.000$) de bu ilişkiyi desteklemektedir. Yaş arttıkça tutum değişiklikleri olduğu yönündeki bu eğilim, doğrusal ilişki çözümlemesi ile de doğrulanmış ($\chi^2=15.226, df=1, p=.000$) ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Etki büyüklüğü açısından Phi ($\phi=.416$) ve Cramer’s V ($V=.294$) değerleri, ilişkinin orta düzeyde güçlü olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, yaş değişkeninin S1 ile ilişkili olduğunu ve özellikle yaşlı bireylerin olumsuz seçeneklere yönelme ya da kararsız yanıtlar verme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu da “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyiminin anlam dönüşümünün sözlü dilde sürdüğü ve belli bir yaş grubunda sözlüklerde de görülen olumsuz anlamın kullanımının devam ettiği ve tercih edildiğini göstermektedir.

Soru 1.		Olumlu	Olumsuz	Kararsız	Toplam
Yaş	20 ve altı	21	1	0	22
	21-30	88	2	4	94
	31-40	82	7	4	93
	41-50	41	4	3	48
	51-60	11	2	1	14
	61 ve üzeri	4	7	1	12

Toplam	247	23	13	283
--------	-----	----	----	-----

Tablo 2. Katılımcıların yaş dağılımına göre S1 yanıtları

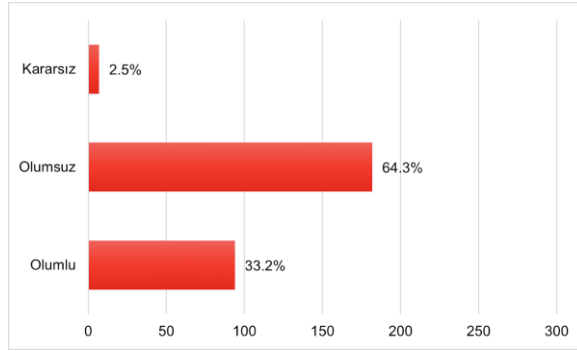
Ankete katılanların eğitim düzeylerine göre birinci soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde (bk. Tablo 3), Pearson Ki-Kare testi sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\chi^2=22.806, df=10, p=.011$) ancak hücrelerin %61.1'inde beklenen frekans 5'in altında kaldığı için Monte-Carlo simülasyonu uygulanmış ve sonuçlar doğrulanmıştır ($p=.028, CI=[.024,.032]$). Likelihood Ratio testi ($\chi^2=18.830, df=10, p=.042$) ve Fisher'ın Kesin Testi ($p=.017$) de anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu bulgular, eğitim düzeyi arttıkça S1 değişkenine verilen yanıtların farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle lisans ve üzeri eğitim düzeylerine sahip bireylerin büyük oranda olumlu yanıtlar verdiği, buna karşın daha düşük eğitim düzeylerine sahip gruplarda olumsuz ve kararsız yanıtların görece daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte doğrusal ilişki testi ($\chi^2=2.257, df=1, p=.133$) anlamlı çıkmamış, dolayısıyla eğitim düzeyi ile S1 arasında doğrusal bir eğilim olup olmadığı net olarak belirlenememiştir. Etki büyüklüğüne bakıldığında, Phi katsayısı ($\phi=.284$) ve Cramer's V ($V=.201$) orta düzeyde bir ilişkiye işaret etmektedir. Sonuç olarak, eğitim düzeyi ile S1 değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu, özellikle yükseköğrenim gören bireylerin deyimini olumlu anlamını kullanmada daha baskın olduğu görülebilir.

Soru 1.		Olumlu	Olumsuz	Kararsız	Toplam
Eğitim	İlköğretim	3	2	1	6
	Ortaöğretim	13	5	0	18
	Lisans	135	7	9	151
	Yüksek lisans	54	4	1	59
	Doktora	38	5	2	45
	Diğer	4	0	0	4
Toplam		247	23	13	283

Tablo 3. Katılımcıların eğitim düzeyine göre S1 yanıtları

6.2.2. “içi (yüreği) yağ bağlamak” Deyiminin Anlamlandırılması

“içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimini ile ilgili katılımcıların %64,3'ü olumsuz anlam ezgisine sahip seçenekleri (bk. Resim 2., 2 ve 4. seçenek) işaretlemiştir. Bununla birlikte %33,2'lik bir bölüm ise olumlu anlam ezgisine sahip (bk. Resim 2., 1 ve 3.) seçenekleri işaretlemiştir. Tablo 1.'de yer alan deyimini sözlük tanımlarında deyimini hep olumlu anlamları yer alırken sözlü dilde kullanıcılar bu deyimini olumsuz anlam ezgisine sahip olduğunu belirtmişlerdir (Şekil 4.). S1 ve S2'deki her iki deyimde de anlamın tam tersi bir ezgiye doğru yönelen bu anlam dönüşümü, *anlam kayması* (semantic drift) olarak adlandırılabilir.

Şekil 4. “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyiminin anlamlandırılması (S2)

Soru 2.	Olumlu	Olumsuz	Kararsız	Toplam
Yaş 20 ve altı	5	15	2	22
21-30	25	69	0	94
31-40	34	56	3	93
41-50	17	30	1	48
51-60	7	7	0	14
61 ve üzeri	6	5	1	12
Toplam	94	182	7	283

Tablo 4. Katılımcıların yaş dağılımına göre S2 yanıtları

Tablo 4’teki yanıtlarda, yanıtların yaş grupları ile S2 değişkeni arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Pearson Ki-Kare testi sonucu anlamlılık düzeyinin $p=.101$ olduğu görülmektedir ancak hücrelerin %44.4’ü beklenen frekansın 5’in altında kaldığından Monte-Carlo simülasyonu uygulanmıştır ve sonuçlar doğrulanmıştır ($p=.105, CI=[.097, .113]$). Buna göre, yaş grupları ile S2 arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu söylenemez. Benzer şekilde Likelihood Ratio testi ($\chi^2=16.372, df=10, p=.089$) ve Fisher’in Kesin Testi ($p=.063$) de anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bununla birlikte, yaş arttıkça olumlu yanıt oranlarında bir miktar dalgalanma olduğu gözlemlenmektedir; örneğin, 21-30 yaş grubunda olumlu yanıt oranı düşükken, 31-40 yaş grubunda biraz artış göstermektedir. Doğrusal ilişki çözümlemesi ($\chi^2=4.691, df=1, p=.030$) anlamlı çıksa da bu, genel tablo içinde güçlü bir ilişki olduğunu göstermemektedir. Etki büyüklüğüne bakıldığında, Phi ($\phi=.237$) ve Cramer’s V ($V=.168$) değerleri ilişkinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, yaş değişkeninin S2 ile doğrudan ve güçlü bir ilişkisi bulunmadığı ancak bazı yaş grupları arasında farklı tutumlar gözlemlenebileceği söylenebilir.

Soru 2.		Olumlu	Olumsuz	Kararsız	Toplam
Eğitim	İlköğretim	3	2	1	6
	Ortaöğretim	5	13	0	18
	Lisans	48	97	6	151
	Yüksek lisans	20	39	0	59
	Doktora	17	28	0	45
	Diğer	1	3	0	4
Toplam		94	182	7	283

Tablo 5. Katılımcıların eğitim düzeyine göre S2 yanıtları

Eğitim düzeyi ile S2 değişkeni arasındaki ilişkiyi inceleyen çözümlemelerde (bk. Tablo 5.), Pearson Ki-Kare testi sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($\chi^2=11.712, df=10, p=.305$). Hücrelerin %55.6'sının beklenen frekansı 5'in altında olduğu için Monte-Carlo simülasyonu uygulanmış ve sonuçlar doğrulanmıştır ($p=.307, CI=[.295, .319]$). Benzer şekilde, Likelihood Ratio testi ($\chi^2=11.959, df=10, p=.288$) ve Fisher'in Kesin Testi ($p=.425$) de anlamlı farklılık göstermemektedir. Doğrusal ilişki testi ($\chi^2=0.885, df=1, p=.347$) de anlamlı bulunmamış, dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça S2 yanıtlarında belirgin bir eğilim olduğu söylenemez. Etki büyüklüğü açısından Phi katsayısı ($\phi=.203$) ve Cramer's V ($V=.144$) oldukça düşük olup, eğitim düzeyi ile S2 arasında zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, eğitim düzeyi değişkeninin S2 ile anlamlı bir bağlantısı bulunmamakta ve farklı eğitim gruplarındaki yanıt dağılımının rastlantısal olduğu söylenebilmektedir.

Eğitim düzeyi ve yaş ilişkisinin net görülemediği “içi (yüreği) yağ bağlamak”, deyiminin katılımcıların bir bölümü tarafından ilk kez duyulduğu ve çok kullanılmadığı belirtilmiştir. Tablo 1.'de Kubbealtı Lugatı'nda da özellikle *eskimiş* etiketiyle tanımlanmış bu deyim, katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılamamış ya da ilk kez duyulmuş olabileceğinden bu durumun istatistiksel veri çözümlemelerini etkilediği düşünülebilir. Öte yandan %64,3 oranındaki olumsuz yanıt, deyimın sözlüklerdeki anlamının sözlü dilde değiştiğini de güçlü bir biçimde göstermektedir.

6.3. Anketin İkinci Bölümü ile İlgili Bulgular

Anketin ikinci bölümü katılımcılara, deyimlerdeki *yağ* düğüm sözcüğünün “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimlerindeki anlam dönüşümüyle ilgisini sorgulatmak amacıyla uygulanmış ve deyimler bu kez bağlam içinde verilmiştir. Bu bölümde katılımcılara, içinde *yağ* sözcüğü geçen toplam 13 deyimın olumlu mu yoksa olumsuz bir anlam ezgisi mi taşıdığı sorulmuştur. Katılımcıların yanıtları aşağıdaki şekildedir:

Sorular	Deyimler	Olumlu	Olumsuz
---------	----------	--------	---------

S3	Evlendiğinden beri çok rahat. Eşi onu bir eli yağda bir eli balda yaşıyor.	95.4%	4.6%
S4	Yediğin içtiğin yağ bal olsun.	97.2%	2.8%
S5	Bende hoşafın yağı kesildi , artık verecek cevabım kalmadı.	6.7%	93.3%
S6	Patronunu övdüğü, yağcılık yaptığı için iş arkadaşları onu sevmiyor.	5.7%	94.3%
S7	Kaba tutumu müdürün ekmeğine yağ sürdü , ertesi gün onun işine son verildi.	44.5%	55.5%
S8	Her şeyayı bir şekilde değerlendirir; sinekten yağ çıkarır.	76.7%	23.3%
S9	Yağa batır/bala batır /Sen yemezsen/Bana getir.	95.4%	4.6%
S10	Yeni çıkan ürünlerini yağlayıp ballandırarak bize anlattı.	78.4%	21.6%
S11	Sonunda yağlı kapıya kondu. Günlerdir alışveriş yapan tek bir müşteri bile gelmemiştir.	79.9%	20.1%
S12	Öyle yağlı ballı olmuşlardı ki birbirlerine her şeylerini anlatıyorlardı.	93.6%	6.4%
S13	Çocuklar benim böyle bir yağlı kuyruk bulduğumu görerek seviniyorlardı.	84.8%	15.2%
S14	Kadın sürücüler öyle yağlı müşteri sınıfından sayılmadığından galerici benimle zaman harcamak istemedi.	51.9%	48.1%
S15	Doktor hanımla yağlı ballı ahabap oldular.	95.1%	4.9%

Tablo 6. “Deyimlerde geçen yağ sözcüğü, kullanıldığı tümelerde size göre hangi anlamı ifade etmektedir?” sorusuna verilen yanıtlar (S3-15)

Katılımcıların yanıtları incelendiğinde erişilen ön bulgular şunlardır:

Anketin ikinci bölümünde sorulan ve *yağ* düğüm sözcüğünün geçtiği 13 deyim 9’unun olumlu anlam ifade ettiği katılımcılarınca belirtilmiş bunun yanında 3 deyimde de olumsuz anlam ifade ettiği işaretlenmiştir. 1 deyimde ise (S14) kararsız kalınmıştır. İkinci bölümdeki deyimlerin 6’sında yağ sözcüğüyle birlikte *bal* düğüm sözcüğü de bulunmaktadır. *yağ* ve *bal*ın birlikte görüldüğü deyimlerde olumlu yanıt oranı diğerlerine göre oldukça yüksektir.

S1 ve S2’de kontrollü verilen bağlam, S3-15’te derlemden alınan örneklerle oluşturulmuştur. Dolayısıyla deyimlerin algılanmasında farklılıklar görülmüştür. Bunun öncelikli nedeni, deyimlerin bağlam içindeki diğer sözcüklerle anlam ezgisinin farklılaşabilmesidir. Bağlamın genelindeki olumsuz algı, deyim ve deyim içindeki sözcüklerin de olumsuz algılanmasına yol açabilmekte hatta deyim genelindeki olumsuz algı da deyimdeki düğüm sözcüğün algılanmasında farklılıklara yol açabilmektedir. Örneğin “hoşafın yağı kesilmek” deyiminde *yağ* sözcüğü olumsuz değildir (hoşafın güzel kısmı anlamında). *hoşaf* da olumlu anlam ezgisine sahiptir ancak *kesil-* eylemi burada deyim anlamını olumsuz yöne çekmektedir. “Birine yağcılık yapmak/etmek” deyiminde *övmek* anlamı varken (Eskiden birine yağ hediye etmek olumlu bir harekettir.) günümüzde daha çok “dalkavukluk etmek” anlamında olumsuz bir anlam ezgisiyle kullanılmaktadır.⁸ “birinin ekmeğine yağ sürmek”

⁸ *Yağ-cı-lık* sözcüğünde yapım eki bulunması ve büyük oranda anlam değişimine uğraması, belki de temel anlamında kullanımının çok az yer alması nedeniyle buradaki diğer örnek tümcelerden farklı olarak ele

deyimi bağlamdan ayrı düşünüldüğünde “birinin işine yarayacak biçimde davranmak” iken kullanıldığı bağlamlar sonucunda (bk. S7) olumsuz bir ezgiye dönüşebilmektedir (*Kaba tutum, birinin işine son vermek* bağlamı olumsuzla çekmektedir.). Dolayısıyla katılımcıların S7’de tercih olarak arada kalmaları bu şekilde yorumlanabilir. S8’de “sinekten yağ çıkarmak” deyimi, yüksek oranda olumlu işaretlenmiştir, burada da olumlu bağlam etkisi düşünülebilir (eşyaları değerlendirmek) ancak aynı zamanda deyimın kendi içinde de sinek gibi küçük bir varlıktan bir yarar çıkarmak gibi bir anlam söz konusu olduğu için deyim *sinek* sözcüğünün olumsuz anlam ezgisine rağmen olumlu algılanmıştır. S11, S13 ve S14’te benzer anlam etkilerine sahip *yağlı* sözcüğünün farklı algılanması söz konusu olmuştur. Buradaki “yağlı” *zengin, alım gücüne sahip* anlamında olmakla birlikte S11 ve S13’te olumlu, S14’te ise kararsıza yakın işaretlenmiştir (bk. Tablo 6). Bu da yine bağlam etkisi olarak yorumlanabilir çünkü bağlamda *zaman harcamak istememek* söz konusudur ve bu yüzden “yağlı müşteri” olumsuz algılanmıştır.

S3, S4, S9, S10, S12 ve S15’te ise deyimdeki *yağ* ve *bal* sözcüklerinin birlikteliği, anlamı çok büyük oranda olumlu yönde değiştirmiştir. Çalışmada, *bal* sözcüğü içeren ve içermeyen ifadelerin olumlu-olumsuz algılanma farkını incelemek amacıyla iki grup üzerinden bağımlı örneklem t-testi uygulanmıştır. Sonuçlar, *bal* içeren ifadelerin ($M=1.0748$, $SD=0.12864$) anlamlı derecede daha olumlu değerlendirildiğini, buna karşın *bal* içermeyen ifadelerin ($M=1.4997$, $SD=0.18536$) daha olumsuz yanıt aldığını göstermektedir [$t(282) = -35.679$, $p < 0.001$]. Elde edilen bulgular, *bal* sözcüğünün olumlu anlam ezgisi nedeniyle yanıtları etkileyebileceğini ve ifadelerin algılanmasını olumlu yönde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır⁹. Bu durum, dil bağlamında belirli sözcüklerin duygu yükünün yanıt eğilimlerini nasıl değiştirebileceğine dair önemli kanıtlar sunmaktadır.

7.Yorumlar

Bu çalışmada “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi yağ bağlamak” deyimleri üzerinden deyim tanımlaması ve sınıflaması üzerine bazı araştırma soruları yanıtlanmak istenmiştir. Araştırmaya konu olan deyimler, içinde *yağ* düğüm sözcüğü bulunan ve anlam kaymasına uğramış deyimlerdir.

1. Deyimler, deyimi oluşturan sözcüklerin anlamlarının toplamı mıdır?

Alanyazında pek çok kişi tarafından bütüncül olarak incelenmesi gerektiği düşünülen deyimler (bk. Giriş bölümü) hakkında bu çalışmada farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Deyimlerle ilgili kimi sınıflamalarda bazı deyimlerin şeffaf bazı deyimlerin opak olduğu belirtildiği gibi bu sınıflandırmaların da kişiden kişiye, kültürden kültüre, eğitim durumuna ve yaşa göre değişkenlik gösterdiği de bu çalışmada tespit edilen bir gerçekliktir. Dolayısıyla Čermák’ta da ifade edildiği gibi deyimler tek yönlü bir

alınmasını gerektirebilir ancak Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te ilk anlamı hâlâ *yağ çıkarma veya satma işi* olması nedeniyle örnek buraya alınmıştır. *Yağ-lı durum* örneğinde ise henüz bir mecazlaşma görülmemektedir.

⁹ Anlam ezgisinde düğüm sözcüklerin nötr olması beklenir. *bal* sözcüğü de temel anlamı itibarıyla bir gıda maddesi olarak nötr anlam ezgisine sahip kabul edilebilir. Kullanım bağlamında ise çok güçlü biçimde olumlu anlam ezgisi kazanmıştır.

sınıflandırmayla ele alınamaz ancak bir deyim bileşenlerinin anlamı ile bütün deyim arasındaki anlam bağlantısı da inkâr edilemez. Bununla birlikte deyimleri tek tek çözümleyerek sınıflandırmak da bir motivasyon olarak görülemez (2001, s. 11). İnsanlar deyimlerin anlamlarını, deyimde geçen sözcüklerin gerçek anlamlarını çözümlemeden anlayabilse de bu, deyimlerin tanınmış olması ve onlarla ilişkilendirilmiş geleneksel, gerçek olmayan anlamlara sahip olması nedeniyle böyle olmalıdır (Gibbs, 1985, s. 470). İnsanlar bir ifadedeki tek tek sözcüklere baksalar da tümce için bütüncül veya gerçek bir temsil hesaplayamayabilirler. Nitekim S1 ve S2’de *yağ* ile ilgili olan algının tamamen tersine döndüğü ve bu iki deyim birbiri anlamalarını aldıkları ve *yağ* sözcüğünün geçmişteki kullanımından farklı şekilde bu deyimlerde olumsuz anlam ezgisi yüklendiği görülsede S3-S15’te verilen deyimlerde *yağ* sözcüğünün henüz büyük çoğunlukla olumlu anlam ezgisine sahip olduğu ancak bağlamla ilgili bazı durumlarda anlam ezgisinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla deyim, deymi oluşturan sözcüklerin toplamıdır (bütüncüdür) ve bazen de kullanıldığı bağlamın toplamıdır ve deymi oluşturan sözcüklerin anlamlarındaki bazı değişiklikler bütüncül anlamı da tamamen değiştirebilmektedir. Bununla birlikte sözcüklerin anlamının tüm deyim anlamını belirlemediği, S1 ve S2’deki yanıtlarla S3-S15’teki yanıtların farklılık göstermesi ile görülmüştür.

2. *Deyimler biçim olarak olduğu gibi anlam olarak da sabit midir ya da bir sabitlik derecesinden söz edilebilir mi?*

Deyimlerin biçim ve anlam sabitliği, dilbilim araştırmaları açısından uzun süredir tartışılan bir konudur. Geleneksel görüş, deyimlerin *donmuş* (frozen) ifadeler olduğu ve biçim olarak çok sınırlı bir değişime uğrayabileceklerini savunur (Weinreich, 1969; Fraser, 1970; Swinney ve Cutler, 1979; Cowie, 1981). Bu bakış açısına göre, deyimler *ölü* metaforlar olarak kabul edilmektedir yani kökenleri artık bilinmeyen, dolayısıyla deymi oluşturan sözcüklerin gerçek anlamı ile bağı kopmuş ve ezberlenmesi gereken yapılar olarak görülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar ise bu görüşü sorgulamıştır. Lakoff (1987), Gibbs (1990, 1992, 1993) ve Kövecses ve Szabó (1996) gibi araştırmacılar, deyimlerin birçok durumda tamamen sabit olmadığını, belirli ölçülerde biçim ve anlam değişimi gösterebildiklerini öne sürmüşlerdir. Metaforik dilin doğasına yönelik psikolinguistik çalışmalar da göstermektedir ki deyimler her zaman *ölü* veya *donmuş* yapılar değildir. Aksine anlamları genellikle izlenebilir ve belirli bağlamlarda değişikliğe uğrayabilir (Glucksberg, 1993; McGlone vd., 1994). Bu çalışmada da deyimlerin anlamlarının değişebileceği hatta anlam ezgisinin tam olarak karşıt kutba dönüşebileceği ve bunun çok kısa zamanda dahi mümkün olabileceği görülmüştür¹⁰. “İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimlerinde özellikle *yağ* düğüm sözcüğüyle ilgili algının farklılaşmasının gözlemlendiği bu çalışmada bu deyimlerde *anlam kayması* (semantic drift) tespit edilmiştir. Anlam kaymasında günlük hayatın

¹⁰ Burada *kısa zaman* ifadesiyle kastedilen, deyimlerin anlam ezgisindeki değişimin uzun tarihsel dönemler yerine kuşaklar arasında gözlemlenmesidir. Anket bulgularında, genç yaş gruplarının deyimleri çoğunlukla olumlu, ileri yaş gruplarının ise sözlüklerdeki geleneksel anlamlarına daha yakın şekilde kullanması, değişimin birkaç on yıl gibi görece kısa bir sürede gerçekleştiğine işaret etmektedir.

ayrıntılarının değişmesine paralel olarak bir anlam kategorisinin prototipinde bir değişiklik meydana gelmektedir (Cruse, 2006, s. 158). Burada *gösterge* yani varlığa verilen ad değil *gösterilen* değişikliğe uğramaktadır (Ufuk ve Kirik, 2019, s. 144-145). Ekonomik ya da teknolojik gelişmeler, sosyolojik etmenler, sağlık bilimlerindeki farklı bakış açılarının neden olduğu prototipe dair değişimler, deyimlerin anlamlarında da değişime neden olabilmektedir.¹¹ Çalışmaya konu olan deyimlerdeki *yağ* sözcüğünün temsil ettiği metaforik değer de ekonomik, sosyolojik ve sağlık bilimlerindeki değişimlere paralel olarak farklı algılanmaya başlanmıştır.

Philip (2009); deyimlerin biçim ve anlam değişimine karşı sanıldığı kadar dirençli olmadığını, aksine derlem çözümlemelerinin deyimlerin zamanla farklı kullanım biçimlerine uyum sağlayabildiğini ortaya koyduğunu belirtir. Geleneksel dil anlayışına göre deyimler sabit kabul edilse de dilin kendisi gibi deyimler de evrim geçirebilir. Bununla birlikte deyimlerin derlem ve bağlam çözümlemeleri de çok kolay değildir. Yazılı derlemlerde deyimler çok daha az görülme eğilimindedir bununla birlikte sözlü dilde ve günlük konuşmada daha çok görülürler. Nunberg ve ark.'da *teklifsizlik* (informality) olarak adlandırılan bu özelliklerine göre deyimler, nispeten daha samimi veya konuşma diline ait bir tarzla ilişkilendirilir ve halk dilinde ya da sözlü kültürde yaygın olarak bulunur (1994, s. 492-493).

Sonuç olarak, deyimler ne mutlak bir biçim ve anlam sabitliği gösterir ne de tamamen değişken yapılardır. Her deyimın sabitlik derecesi, dilsel kullanım sıklığı, bağlam, kültürel etkiler ve zaman içinde geçirdiği anlam değişikliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Biçim olarak esnekliğe sahip bazı deyimler, anlam açısından daha sabit olabilir ya da tam tersi söz konusu olabilir. Bu bağlamda, deyimleri dilin dinamik ve evrimsel doğasına sahip ifadeler olarak değerlendirmek, onları yalnızca “donmuş yapılar” olarak görmekten daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

3. Deyimler bağlamdaki anlamdan etkilendiği gibi daha geniş kapsamlı bir kültürel bağlamdan da etkilenir mi?

Anlam değişmesinin dil bilimsel olmayan sebepleri arasında o dili konuşanların yaşamış olduğu tarihî, kültürel, toplumsal ve psikolojik değişikliklerin yanı sıra toplumsal ihtiyaçlardaki farklılık da birinci derecede etkilidir. Bilimsel, kurumsal veya töresel değişimler de bu doğrultuda anlam değişmesine sebep olabilir (Ufuk ve Kirik, 2019, s. 140). Yanı sıra ekonomik ya da teknolojik gelişmeler, sosyolojik etmenler, sağlık bilimlerindeki farklı bakış açılarının neden olduğu prototipe dair değişimler, deyimlerin

¹¹ Ufuk ve Kirik, Kâmûs-ı Türki'de *Tunus gedigi*, deyiminin anlamı *kelepir şey veya serveti için evlenen yaşlı zengin kadın iken Türkçe Sözlük'te kârlı iş ya da şeye dönüşmesi; kapı yoldaşı* deyiminin Kamus-ı Türki'de *bir efendinin hizmetinde ve bir kapıda bulunan hizmet arkadaşı iken Türkçe Sözlük'te aynı yerde ve görevde çalışanlardan her birine dönüşmesi; can yoldaşı* deyiminde kastedilen kişinin Kamus-ı Türki'de *refik olması ve Türkçe Sözlük'te bunun yalnızlıktan kurtulmak için birlikte yaşanılan kimse hâline gelmesi; gönül eğlencesi* deymiyle kastedilenin Kamus-ı Türki'de *kadın sevgili* anlamından *insanı oyalayıp hoşça vakit geçirten şeye dönüşmesini* anlam kayması olarak tespit etmiştir (2019, s. 147).

anlamlarında da değişime neden olmaktadır. Çalışmaya konu olan deyimlerdeki *yağ* sözcüğünün temsil ettiği metaforik değer de ekonomik, sosyolojik ve sağlık bilimlerindeki değişimlere paralel olarak farklı algılanmaya başlanmış, ekonomi ve sağlık bilimleri alanındaki değişim ve gelişimler, sosyokültürel bağlamı da değiştirmiş olabilir. İkinci araştırma sorusunda da değinilen deyimlerin kültürel bağlamdan etkilenmesi konusu, anlam değişiminin en önemli nedenlerinden biri sayılmalıdır. Çalışmanın bulguları, *yağ* sözcüğünün eski kullanımlarda olumlu bir anlam ezgisine sahipken güncel kullanımlarda olumsuz bir ezgiye dönüştüğünü göstermektedir. Bu değişim, hem ekonomik koşulların hem de sağlık alanındaki yeni değerlendirmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

İktisatta bireylerin gelir düzeylerinden bağımsız olarak tüketmek zorunda kaldıkları, talebi gelire karşı nispeten esnek olmayan mallara *zorunlu tüketim malları* (necessity goods) adı verilir.¹² İnsanlar gelirleri artsa da azalsa da bu mallara olan talep çok fazla değişmez (Yıldırım, 2018, s. 46). Bu malların gelir esnekliği düşüktür yani gelir arttığında talepte büyük bir artış olmaz, gelir azaldığında ise tüketim tamamen ortadan kalkmaz; temel ihtiyaçları karşılar yani hayatta kalmak veya günlük yaşamı sürdürebilmek için gereklidir; alternatifleri kısıtlıdır yani insanlar bu malları kolayca değiştiremez veya vazgeçemez ve fiyat esnekliği düşüktür yani fiyatları artsa bile tüketimleri büyük ölçüde devam eder. Ekmek, un, pirinç, yağ, süt, su ve yumurta gibi besinler zorunlu tüketim malları kategorisinde ele alınır.¹³ Zorunlu tüketim malları, savaş veya kıtlık gibi dönemlerde ve sonrasında çok daha fazla değer kazanmaktadır çünkü erişimi zorlaşır. Bu dönemde zorunlu tüketim mallarını ellerinde bulunduranlar da diğerlerine göre çok daha varlıklı ve zengin sayılır. Yokluk dönemlerinde vücudu yağlı olan insanlar daha makbuldür çünkü zorunlu tüketim mallarına rahatlıkla erişebildiği dışarıdan rahatlıkla görülmektedir. “Bir eli yağda bir eli balda olmak” varlıklı ve zengin olmaktır. “Yediğin içtiğin yağ bal olsun.” yine karşı tarafın refah düzeyinin yüksekte olmasını dilemek olduğundan olumlu bir göstergedir. “İçinin (yüreğinin) yağı erimek” ise olumsuz bir durumdur çünkü yeterince beslenememe, zayıflama, yağlı vücuda sahip olmama; hastalığın, refah düzeyinde düşüklüğün, fakirliğin göstergesidir. “İçi (yüreği) yağ bağlamak” ise tam tersi kilo almak, vücudun yağlanması, sağlığın ve refahın göstergesidir. Dolayısıyla bu bağlamda zaman içinde *yağ* sözcüğü metaforik olarak olumlu bir bağlam kazanmış; atasözü deyim, halk deyişleri, türküler ve manilerde de olumlu bir anlam ezgisine sahip olmuştur.

S1 ve S2’deki anlam kaymasında ise *yağ* sözcüğünün anlam prototipiyle ilgili bir dönüşüm söz konusudur. Cruse (2006)’da da belirtildiği gibi günlük hayatın ayrıntılarının değişmesine paralel olarak bir anlam dönüşümünün yaşandığı düşünülen *yağ* metaforunda iki nedenden dolayı bir dönüşüm olması olasıdır. Bunlardan ilki, toplumdaki refah düzeyinin yükselmesine paralel olarak *yağın* eskisi kadar erişimi zor olmayan bir mal hâline gelmesi, insanların zorunlu tüketim mallarına daha rahat erişmesi

¹² <https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/ekonomi-ve-maliye-terimleri%20listesi-110615.pdf> adresinden 19.02.2025 tarihinde erişildi.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım vd. (2018)

ve refah düzeyi yüksek olan toplumun artık zorunlu tüketim mallarına sahip olmakla değil de daha lüks ve aylak tüketimle övünmesi (bk. Veblen, 2016) ve zorunlu tüketim mallarıyla övünmenin düşük gelir düzeyi belirten bir durum olması olabilir. İkinci neden ise tıp bilimlerindeki araştırmalarda özellikle hayvansal yağ tüketiminin fazla olmasının sağlığa olumsuz etkileri olabilir.¹⁴ Bu yüzden de yakın zamanda “içinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” olumlu bir anlam kazanırken, “içi (yüreği) yağ bağlamak” fazla yağ tüketmek, kilo almak, sağlıksız olmak olarak olumsuz algılanmaya başlanmıştır. Böyle bir durumda, örneğin aynı göstergenin (yağ) farklı ortamlarda ortaya çıkıp farklı ancak anlam olarak ilişkili deyimler oluşturabildiği deyim aileleri bulunması beklense de (Nunberg vd. 1994, s. 504) anketin ikinci bölümünde geçen *yağ* ile ilgili deyimlerde olumlu anlamın baskın olarak devam ettiği görülmektedir. Bu da deyimlerin geniş kapsamlı bir kültürel bağlamdan hatta bilimsel çalışmalardan ve ekonomik bazı durumlardan etkilendiği ancak tutarlı bir anlam dönüşümünün gerçekleşmediğini ya da kademeli olarak gerçekleşebileceğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, deyimlerin tanımlanması ve sınıflandırılması konusundaki mevcut yaklaşımları ele alarak anlam değişimlerinin nasıl gerçekleştiğini incelemiştir. “İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” ve “içi yağ bağlamak” deyimleri özelinde yapılan çözümlemeler, deyimlerin anlam ve biçim olarak mutlak bir sabitliğe sahip olmadığını; aksine zamanla kullanıcı profili, bağlam ve toplumsal değişkenler gibi etmenlere bağlı olarak değişebildiğini ortaya koymuştur.

Anket ve derlem çalışmaları, deyimlerin anlam ezgisinin farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerine göre değişik şekillerde algılandığını göstermiştir. İstatistiksel çözümlemeler, özellikle genç kuşakların “İçinin (yüreğinin) yağ(lar)ı erimek” deyimini daha çok olumlu anlamda kullandığını, buna karşın ileri yaş kuşaklarda deyimün sözlüklerdeki geleneksel anlamına daha yakın kullanıldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, “içi (yüreği) yağ bağlamak” deyimünün de sözlüklerde yer alan olumlu anlamından uzaklaşarak bazı kullanıcılar tarafından olumsuz bir anlam ezgisiyle algılandığı belirlenmiştir.

Bu bulgular; deyimlerin yalnızca biçim ve anlam olarak sabit yapılar olmadığını, toplumsal ve kültürel etmenlerin etkisiyle dönüşüme açık olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle ekonomik ve bilimsel gelişmelerin dile etkisi, *yağ* sözcüğünün metaforik anlamında dönüşüme yol açmış ve eskiden olumlu bir anlam taşıyan bazı deyimlerin zamanla olumsuz bir çerçeveye kaymasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın bulguları, deyim sözlüklerinin güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymakla birlikte, deyimlerin öğretimi, çevirisi ve sözlükbilim çalışmaları için bir veri tabanı

¹⁴ Çocukluk yaşlarından itibaren sağlıklı yağ seçimi ve doymuş yağ tüketiminin azaltılması, toplam enerjinin %8’ini geçmemesi, ileride gelişebilecek kalp ve damar hastalıkları, metabolik sendrom, tip 2 diyabet ve kanser gelişiminden koruyucu olacaktır (Sağlık Bakanlığı Ulusal Beslenme Konseyi Yağ Bilim Komisyonu Raporu, 2022, s. 39)

sağlamaktadır. Ayrıca, deyimlerin anlam dönüşümünü modelleyebilecek dil işleme sistemleri ve NLP çalışmaları için de yeni bakış açıları sunmaktadır. Gelecekteki araştırmalar; deyimlerin kültürel, bölge ve yaş farklılıkları temelinde daha geniş bir veri setiyle incelenmesini ve bu dönüşümü anlamak için daha derinlemesine çözümlemelerin yapılmasını sağlayabilir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul izni Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 04.12.2024 tarihli ve 820554 numaralı kararı ile alınmıştır.

Kaynaklar | References

- Aksoy, Ö. A. (1997). *Türkçede deyimler sözlüğü*. İstanbul, İnkılâp Yayınevi.
- Başkan, Ö. (1969). *Yabancı dil öğretimi ilkeler ve çözümler*. İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- Čermák, F. (2001). Substance of idioms: perennial problems, lack of data or theory?. *International Journal of Lexicography*, 14(1), 1-20.
- Ceylan, A. (2009). *En çok kullanılan deyimler sözlüğü*. Elips Kitap.
- Cowie, A.P. (1981). The Treatment of Collocations and Idioms in Learner's Dictionaries. *Applied Linguistics II* (3), 223-235.
- Cruse, A. (2006). *Glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh University Press.
- Çalışkan, N. (2014). Semantik Prozodi Kavramı ve Türkçe Semantik Prozodi Örnekleri:“aksettirmek,... dan ibaret,... nin teki, karşı karşıya, varsa yoksa”. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal of World of Turks*, 6(1), 139-160.
- Fernando, C. (1996). *Idioms and idiomaticity*. Oxford University Press.
- Fleischer, W. (1982). *Phraseologie der deutschen gegenwartssprache*. WEB, Leipzig.
- Fraser, B. (1970). Idioms within a transformational grammar. *Foundations of language*, 22-42.
- Gibbs, R. W. (1985). On the process of understanding idioms. *Journal of psycholinguistic research*, 14, 465-472.
- Gibbs, R. W. Jr. (1990). Psycholinguistic Studies on the Conceptual Basis of Idiomaticity. *Cognitive Linguistics I*(4), 417-451.
- Gibbs, R. W. Jr. (1992). What Do Idioms Really Mean? *Journal of Memory and Language* 31(4), 485-506.
- Gibbs, R. W. Jr. (1993). Why idioms are not dead metaphors? C. Cacciari and P. Tabossi (Eds.) In *Idioms: Processing, structure and interpretation*. (pp. 57-77).
- Glucksberg, S. (1993). Idiom meaning and allusional content. C. Cacciari and P. Tabossi (Eds.) In *Idioms: Processing, structure and interpretation*. (pp. 3-26).
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi*. Kesit.
- Kövecses, Z. & P. Szabó. (1996). Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied linguistics* 17(3), 326-355.
- Kubbealtı Lugatı. (t.y.). Misallı büyük Türkçe sözlük. 21 Şubat 2025 tarihinde <https://lugatim.com/> adresinden erişildi.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things*. The University of Chicago Press.
- Leah, C. (2014). Idioms-grammaticality and figurativeness. *The Round Table*, 1-11.

- Mäntylä, K. (2004). Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English (No. 13). Jyväskylä yliopisto.
- McGlone, M. S., S. Glucksberg and C. Cacciari. (1994). Semantic Productivity and Idiom Comprehension. *Discourse Processes* 17(2), 167-190.
- Moon, R. (1998). *Fixed expressions and idioms in English*. Oxford University Press.
- Nunberg, G., Sag, I. A., & Wasow, T. (1994). Idioms. *Language*, 70(3), 491-538.
- Palmer, F. R. (1976). *Semantics*. Cambridge University Press.
- Philip, G. (2009). Idioms. In *The Routledge Linguistics Encyclopedia*, (pp. 268-271). Routledge.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). Türkçe deyimler sözlüğü. Arkadaş Yayınları.
- Sağlık Bakanlığı. (2022). Ulusal Beslenme Konseyi Yağ Bilim Komisyonu Raporu. 20 Şubat 2025 tarihinde https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketlihayatdb/Dokumanlar/Kitaplar/UBK_Yag_Bilim_Komisyonu_Raporu.pdf adresinden erişildi.
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle büyük deyimler sözlüğü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sert, G. (2019). Anlam alanı ve anlam ezgisi açısından eş anlamlı durum sıfatları: “muhtemel ve olası” örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(1), 93-121.
- Sezer, T., Sezer, B. (2013, Mayıs). TS Corpus: Herkes İçin Türkçe Derlem. *Proceedings 27th National Linguistics Conference. Antalya, Kemer*: Hacettepe University, English Linguistics Department. (Pp. 217-225).
- Sezer, T. (2016). Tweets Corpus: Building a Corpus by Social Media. *Journal of Milli Eğitim Education and Social Sciences*. 210, 621-633.
- Sezer, T. (2017). TS Corpus Project: An online Turkish Dictionary and TS DIY Corpus. *European Journal of Language and Literature*, 9(1), 18-24.
- Sinan, A. T. (2009). Deyimlerin yapısı değişir mi? *Electronic Turkish Studies*, 4(8).
- Subaşı, L. (1988). *Dilbilimi açısından deyim kavramı ve Türkiye Türkçesindeki örneklerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Swinney, D. A., & Cutler, A. (1979). The access and processing of idiomatic expressions. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 18(5), 523-534.
- Şahin, H. (2004). *Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler*. Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

- Türk Dil Kurumu (1992). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Türk Dil Kurumu (2004). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. TDK.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Güncel Türkçe Sözlük. 21 Şubat 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Kirik, E., & Ufuk, Ş. P. (2019). Kâmûs-ı Türkî'den Çağdaş Türkiye Türkçesine Deyimlerde Anlam Değişimleri (Semantic Changes in Idioms from Kamus-i Turki to Modern Turkish Language). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 5(10), 139-162.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*, Multilingual.
- Veblen, T. B. (2016). *Aylak sınıfın teorisi: kurumların iktisadi incelemesi*. Heretik.
- Weinreich, U. (1969). Problems in the analysis of idioms. J. Puhvel (Ed.) In *Substance and structure of language*. (pp. 23-81).